

Alberts de zakenregisters maar helemaal weggelaten, daar volledigheid hierbij niet te bereiken was en de goede gebruiker toch wel zou weten, waar hij bijvoorbeeld de spijkers zou kunnen vinden als hij alle desbetreffende posten zou willen verzamelen. Ik wil een goede onderzoeker zijn en geen spijkers op laag water zoeken, maar moet toch opmerken dat ook Tenhaeff geen apart lemma 'spijkers' heeft opgenomen, maar wel heel interessante verwijzingen naar bijvoorbeeld spelen op kerkelijke feestdagen en een heel overzichtelijke opgave van alle vermelde prijzen van diverse soorten spijkers. Evenals bij de annotatie betreurt ik dat de bewerker hier weer een al te radicale oplossing verkiest, door de gebruikers alle hulp te ontzeggen, als de optimale hulp niet mogelijk blijkt.

Gebruikers van Tenhaeffs uitgave zullen zich met plezier zijn heldere inleiding herinneren, waarin zelfs zo vaak een humor doorklonk die we bij dit onderwerp niet direct zouden verwachten. De inleidingen van prof. Alberts mochten natuurlijk korter zijn, omdat ze in veel gevallen naar Tenhaeff konden verwijzen. Toch zou het wel nuttig zijn geweest als de bijzonder instructieve uiteenzettingen over het geldwezen ook waren doorgetrokken voor de jaren 1480-1528. Ik mis de competentie om uit te maken of de beroering in het geldwezen omstreeks 1490 veel gevolgen heeft gehad voor onze rekeningen, maar had het wel graag willen weten. Bijzonder dankbaar daarentegen ben ik voor de tabellen met loonen en prijscijfers en de overzichten van de opbrengsten der diverse rekeningen, ongeveer zoals Tenhaeff ze ook gegeven had. Ze zijn van onschatbare waarde voor de economische geschiedenis.

Samenvattend meen ik te mogen concluderen, dat deze uitgave die van Tenhaeff overtreft doordat de rekeningen integraal zijn uitgegeven, maar dat de samenstellers aan de gebruikers wat minder hulpmiddelen hebben verschaft om de hierin vervatte gegevens snel te interpreteren. Dit neemt niet weg, dat in deze drie delen uitermate waardevolle bronnen toegankelijk zijn gemaakt, waarvoor alle historici in Nederland dankbaar mogen zijn.

H. P. H. Jansen

H. Wansink, *Politieke wetenschappen aan de Leidse universiteit 1575 - ±1650* (Proefschrift Utrecht; Utrecht, 1975, offset).

Geschiedenis van de wetenschappen is een boeiend en veelzijdig, maar zeker geen eenvoudig onderwerp van studie. Omdat iedere tijd een eigen indeling van de wetenschappen kent en de grenzen tussen de verschillende vakken nogal eens verschoven zijn, loopt men bij de bestudering van een bepaald vraagstuk een grote kans om ongemerkt verstrikt te raken in de eigensoortige problematiek van een geheel andere discipline.

Wansink heeft het zich wat de keuze van zijn onderwerp betreft dubbel moeilijk gemaakt: de plaats van de *politica* in het raam van de wetenschappen was ook voor de beoefenaars in het door de auteur gekozen tijdvak een omstrede zaak. Het grote aantal wetenschappen waarmee de *politica* raakvlakken had, blijkt overduidelijk uit de tendenties die Wansink zelf in de *politica* onderscheidt: de filologisch-historische, de ethische, de juridische en de theologische traditie. De auteur heeft zich in grote lijnen beperkt tot de eerste en de tweede benaderingswijze (nader aangeduid als 'echte' *politica*). Over de juistheid van deze indeling kan men overigens van mening verschillen.

Aan de behandeling van het eigenlijke onderwerp gaat een forse aanloop vooraf. In de twee inleidende hoofdstukken komen achtereenvolgens de plaats van handeling - Leiden als mode-universiteit in de eerste helft van de zeventiende eeuw - en de voorgeschiedenis van het onderwerp - de middeleeuwse opvattingen over de *artes liberales* en meer in het

RECENSIES

bijzonder de banden met de *rhetorica* - aan bod. De behandeling van weliswaar voornamelijk bekende zaken, die in het eerste hoofdstuk aan de orde zijn, acht de schrijver noodzakelijk voor een goed begrip, temeer omdat de universiteit in de samenleving van die tijd een volstrekt andere functie vervulde dan in de onze. Een opmerking, die vooral betekenis krijgt als gaandeweg blijkt hoe wereldvreemd, hoe 'academisch' de opstelling was van de beoefenaars van de universitaire *politica* tegenover de feitelijke politieke situatie. Het behoort nauwelijks betoog dat de op deze wijze beoefende *politica* tot de ondergang gedoemd was.

Zoals gezegd, heeft Wansink zich in zijn dissertatie beperkt tot de Leidse universiteit. Een keuze, die hem is ingegeven door de vooraanstaande plaats die deze instelling in de eerste helft van de zeventiende eeuw zowel ten opzichte van de Republiek, als ook ten opzichte van de rest van Europa innam. Het boek past dan ook geheel in de overvloedige reeks van studies welke naar aanleiding van het vierhonderdjarig bestaan van de universiteit in 1975 het licht zag. Het vormt er in zekere zin een welkome aanvulling op, omdat tot dusverre het *vak politica* een verwaarloosd onderdeel was van de universitaire geschiedschrijving; naar ik aanneem om de twee bovengenoemde redenen, te weten het uitgesproken multidisciplinaire karakter van dit vak en de omstandigheid dat we hier te doen hebben met een studie waarvan de zelfstandige beoefening vroegtijdig werd afgebroken.

Het inleidende hoofdstuk over de Leidse universiteit bevat weinig schokkend nieuws: de grote toeloop van buitenlandse studenten en de verklaring daarvoor met een beroep op de heersende vrijheid, de methodiek en opbouw van het onderwijs, het is allemaal wel bekend. Over de herkomst van de studenten worden we uitvoerig ingelicht, zonder dat daarbij evenwel het verband wordt onderzocht tussen de verschillende groepen buitenlanders en hun mogelijke voorkeur voor een bepaalde studierichting, in dit geval de *politica*. Mogelijkheden daartoe zijn er mijns inziens wel. Vanaf 1613 ontmoet men met toenemende regelmatigheid de aanduiding *politica* achter de namen van de studenten in het *Album Studiorum*, dikwijls in combinatie met andere studies: geschiedenis, welsprekendheid of rechten (na 1631 is de combinatie van *politica* en *historia* opvallend frequent). Op het eerste gezicht lijkt het merendeel van deze studenten uit Noord- en Oost-Europa afkomstig te zijn (Zweden, Polen, Brandenburg, Pruisen). Meer in het algemeen heb ik de indruk dat Wansink teveel aandacht wijdt aan de docenten in vergelijking met de studenten. Wellicht zou er enig verband te leggen zijn tussen hun politieke belangstelling in de studietijd (bijvoorbeeld tot uiting komend in het verdedigen van politieke *theses*) en hun carrière nadien.

Uitvoerig behandelt Wansink de methodiek van het onderwijs: het onderscheid tussen publieke en private colleges en disputen met het bijbehorende geharrewar tussen hoogleraren onderling alsook tussen senaat en curatoren. De laatsten zagen met lede ogen dat de hoogleraren doorgaans hun publieke colleges verwaarloosden ten gunste van de financieel veel aantrekkelijker *privata*. Niet juist is in dit verband Wansinks constatering, dat na 1648 de klachten hierover ophielden. Integendeel, de kwestie van de private colleges blijft tot het einde van de zeventiende eeuw moeilijkheden geven en het aantal *privata* (en zelfs *privatissima*) neemt - meen ik - tezelfdertijd eerder toe dan af. Dat brengt ons tot een vaststelling die niet zonder enig belang is voor de universitaire geschiedschrijving in algemene zin: het beeld dat wij ons op grond van de officiële documenten kunnen vormen van het universitaire gebeuren - en met name van de inhoud van het onderwijs - is uiterst beperkt en eenzijdig. Voorzover de gedrukte disputaties, stellingen, oraties enz. bewaard zijn gebleven, bieden deze een waardevolle aanvulling (Wansink heeft daar dankbaar en goed gebruik van gemaakt). Maar toch dienen we ons er voortdurend rekenschap van te

geven dat slechts een topje van de ijsberg zichtbaar is. Van de officieel aangestelde docenten is nog wel bekend dat zij private colleges gaven en disputaties leidden; de inhoud daarvan is al moeilijker te achterhalen. Van de grote zwerm docenten die zich op eigen risico in de universiteitsstad vestigde teneinde de studerende jeugd op alle mogelijke gebieden aanvullend te onderrichten is nog veel minder bekend.

In het vervolg van het eerste hoofdstuk wordt aandacht geschonken aan de indeling in faculteiten en aan de bijzondere plaats die de vrije kunsten in Leiden kregen toebedeeld. Het tweede hoofdstuk, dat hier rechtstreeks op aansluit, bevat de kern van Wansinks beoog, dat uiteindelijk neerkomt op een onderscheid tussen *de politica* van de humanisten-filologen en *de politica* van de wijsgeren. De rest van het boek bevat in feite de nadere uitwerking van deze gedachte aan de hand van de achtereenvolgende vertegenwoordigers van de beide richtingen (met name Lipsius, Cunaeus en Boxhorn voor de eerste traditie en Burgersdijk voor de tweede). Ik heb groot respect voor de wijze waarop de auteur heeft getracht de verschillende elementen in de artistieke faculteit in hun onderlinge verhouding en in hun relatie met de drie overige faculteiten uit de doeken te doen. Het gaat hier immers om een hoogst ingewikkeld probleem dat ook voor de tijdgenoot zelf nauwelijks meer te ontwarren was.

Toch kan ik mij niet geheel aan de indruk onttrekken dat de geponeerde tegenstelling tussen de historisch-filologische richting en de wijsgerig-ethische richting slechts weinig oplost. Geschiedenis en ethiek vertonen in het behandelde tijdvak nog een aantal raakvlakken; beide worden wel onder de gemeenschappelijke noemer gebracht van 'praktische filosofie'; niet voor niets worden aan talrijke - meest Duitse - universiteiten deze disciplines in combinatie met elkaar gedoceerd. De wezenlijke tegenstelling zou wel eens dwars door de beide richtingen heen kunnen lopen. Er is een interessante tekst te vinden in de *Institutiones Politicae* van de nog altijd te veel miskende Boxhorn, en wel pal achter diens door Wansink geciteerde (169) definitie *van politica*. Boxhorn vervolgt daar zijn definitie met de opmerking dat er twee soorten *politica* zijn die wel ten nauwste samenhangen, maar toch terdege onderscheiden moeten worden: *usus* en *scientia*, een praktische en een wetenschappelijke benadering. De laatste is gebaseerd op de *ratio* en op een generale beschouwing van de wereldrijken; de eerste daarentegen op de *prudencia* en op de afzonderlijke voorvallen uit de geschiedenis.

De praktische benadering vertoont kennelijk verwantschap met de ethiek (vorstenspiegels), de andere hangt meer samen met de *historia politica* en met het algemeen staatsrecht, disciplines die zich in de tweede helft van de zeventiende eeuw tot volwassen wetenschappen ontwikkelen, terwijl de ethische, praktische richting vrijwel verdwijnt. Over de relatie met het algemeen staatsrecht en over hetgeen Wansink meer in het algemeen opmerkt over de verhouding tussen *politica* en rechtswetenschappen behoeft hier niet verder te worden gesproken. Daar is inmiddels voldoende aandacht aan besteed door T. J. Veen in zijn dissertatie *Recht en Nut. Studiën over en naar aanleiding van Ulrik Huber (1636-1694)* (Zwolle, 1976) 215-221. Slechts wil ik van mijn kant nog eens beklemtonen dat het onderrecht in de juridische faculteit wel degelijk praktisch van aard kon zijn. Het lijkt me niet zonder belang dat Cunaeus aan het begin van zijn carrière als hoogleraar in zowel *politica* als de rechtswetenschap van curatoren toestemming krijgt om praktische ervaring op te doen in de advocatuur met het oog op het door hem te geven onderwijs. Wezenlijk lijkt mij dus het onderscheid dat zich voordoet in alle vakgebieden waar de *politica* op enigerlei wijze mee van doen had. Maar ook daarover kan men van mening verschillen. Het boek van Wansink is duidelijk en goed geschreven en vormt mede door de onver-

RECENSIES

wachte invalshoek van waaruit het materiaal gerangschikt en belicht wordt, een interessante bijdrage tot de geschiedenis van de wetenschappen.

Th. J. Meijer

H. K. s'Jacob, ed., *De Nederlanders in Kerala 1663-1701. De memories en instructies betreffende het commandement Malabar van de Verenigde Oost-Indische Compagnie* (RGP, Kleine serie XLIII, Dissertatie Leiden; 's-Gravenhage: M. Nijhoff, 1976, xc + 437 blz., f 65.-, ISBN 90 247 1870 8).

Om het bestuur van een commandement van de Compagnie na een wisseling van opperhoofd goed te laten lopen, kreeg de nieuwe functionaris gewoonlijk (lang niet alle aftredende personen deden dit) een memorie van zijn voorganger, waarin deze hem op de hoogte stelde van de toestand en de gang van zaken in het gebied. Deze memories bevatten niet alleen gegevens over VOC zaken, zoals handel, producten, forten etc, maar eveneens verhandelingen over de politieke en sociale verhoudingen binnen de bevolking waar men mee te doen had. Immers, onderlinge oorlogen en spanningen konden grote invloed hebben op het verloop van de handel, terwijl foutieve beoordelingen op het politieke vlak grote moeilijkheden voor de VOC konden veroorzaken. De memories van overgave hadden, zoals de bewerker in zijn verantwoording opmerkt, een algemeen voorlichtend en samenvattend karakter. Van kritischer aard waren de memories van de commissarissen, die van tijd tot tijd door de Hoge Regering te Batavia of de Heren XVII ter inspectie werden uitgezonden. Zij constateerden fouten en gebreken en gaven bevelen om deze te verbeteren, waardoor veranderingen in de politiek konden optreden.

Het belang van deze memories voor de geschiedenis, ook van Malabar zelf, is voor het eerst ingezien door A. Galetti, een ambtenaar van de Indian Civil Service, die voorstelde de belangrijkste te publiceren. Dit geschiedde in de jaren 1908-1911, toen acht memories in Madras werden uitgegeven, zeven uit de achttiende en één uit de zeventiende eeuw, namelijk die van Van Reede, geschreven in 1677. De overige memories uit deze periode, die niet meer of in zeer slechte staat in Madras aanwezig waren, zijn nu door s'Jacob uit het koloniaal archief bij elkaar gezocht en uitgegeven. De laatste memorie is die van 1701. Dit jaar werd als grens genomen omdat omstreeks 1700 de verhouding tussen de VOC en Malabar veranderde en tot 1723 geen memories meer werden opgemaakt.

Aangezien over Malabar tot nu toe weinig is gepubliceerd, is dit werk zeer welkom, te meer omdat de bewerker naast een inleiding de stukken heeft voorzien van een uitgebreide annotatie, die met verwijzingen naar brieven en andere stukken in het koloniaal archief een ingang vormt tot het materiaal betreffende Malabar. Hiermee heeft dit onderdeel van een zeer uitgebreid archief, dat nog altijd alleen toegankelijk is via de inventaris en de inhoudslijsten van de overgekomen papieren, een gedetailleerder toegang gekregen, hetgeen de gebruiker veel tijd kan besparen. Het zoeken zal ook vereenvoudigd worden door het overzicht van instellingen waar VOC-materiaal te vinden is, zowel in Nederland als in Indonesië, India en Ceylon.

De inleiding op de stukken is duidelijk. Na een beschrijving van het land, volgt een paragraaf over de sociale en politieke structuur, een uiteenzetting over de hoogst ingewikkelde opbouw van de Malabaarse maatschappij, gebaseerd op moderne sociologische en antropologische literatuur. De verhouding vorsten en vazallen, de plaats van de Portugezen worden behandeld, vervolgens de geschiedenis van de komst der Hollanders, hun wijze van besturen en hun handelspolitiek. Het laatste hoofdstuk gaat over personen en achter-